

УДК 159. 956

Приходько Ю.О., начальник медичної служби УЦЗУ

РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЖЕЖНИХ-РЯТУВАЛЬНИКІВ У ВИЗНАЧЕННІ УСПІШНОСТІ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті доведено, що особистісний опитувальник Кеттелла є валідним для прогнозування професійної успішності пожежних-рятувальників та показано, що особистісні особливості цих фахівців відіграють істотну роль у детермінації успішності їхньої професійної діяльності.

Ключові слова: особистісні якості, успішність професійної діяльності.

Актуальність дослідження. Специфіка службової діяльності пожежно-рятувальних підрозділів Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій містить у собі постійний підвищений фактор ризику та відноситься до діяльності в екстремальних умовах. Напружене виконання завдань в умовах недостатньої інформації, дефіциту часу та високої відповідальності за результати праці пред'являють підвищені вимоги до особистісних якостей кожного працівника даних підрозділів. Тому вивчення проблеми впливу особистісних особливостей пожежних-рятувальників на успішність їхньої професійної діяльності є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу стресогенних факторів праці на психіку пожежних-рятувальників, діяльність яких відбувається в ризиконебезпечних умовах, вивчалися багатьма авторами. У цих фахівців встановлено негативні зміни психічних станів [2], констатовано наявність психо-вегетативних розладів [3; 4], виявлені симптоми посттравматичного стресового синдрому [3], а також особливості його прояву після ліквідації надзвичайних ситуацій [5].

Детальний аналіз психологічних наслідків діяльності персоналу МНС України під час виконання професійних обов'язків в умовах ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного, техногенного та соціального походження здійснений у підручнику „Екстремальна психологія” [1]. Авторами цього підручника розроблено методи та практичні рекомендації, спрямовані на прогнозування ступеня успішності виконання конкретним фахівцем завдань в надзвичайних ситуаціях та

особливих умовах службової діяльності⁰, попередження випадків службового травматизму, організацію екстремальної професійно-психологічної підготовки, надання невідкладної психологічної допомоги тим, хто її потребує.

Разом з тим, аналіз наукової літератури показав, що роботи, у яких були б наведені результати вивчення ролі особистісних особливостей пожежних-рятувальників у визначенні успішності їхньої професійної діяльності, відсутні.

У зв'язку з цим в нашому дослідженні була поставлена наступна **мета**: дослідити вплив особистісних особливостей пожежних-рятувальників на успішність їхньої професійної діяльності.

Аналіз індивідуально-професійного становлення пожежних-рятувальників у рамках психології діяльності в особливих умовах припускає вичленовування закономірностей діяльності й психологічних механізмів, а також умов і факторів, що сприяють досягненню високої ефективності діяльності й професіоналізму.

Основним методологічним принципом психологічних досліджень, як відомо, був принцип системності, реалізований у психологічних дослідженнях К.А. Абульханової-Славської, А.А. Бодалева, В.А. Ганзена, Е.А. Клімова, Б.Ф. Ломова та інших. Цей принцип застосовувався в розробці теоретичних основ цієї науки, при дослідженні індивідуально-професійного розвитку держслужбовців, а також у вивченні психологічних особливостей діяльності фахівців в особливих умовах.

Системний аналіз проблеми індивідуально-професійного становлення працівників припускає всебічний облік психологічних особливостей діяльності, включаючи особливий і екстремальний характер праці, і особливостей суб'єкта даної діяльності, що проявляються в його мотиваційно-смісловій, когнітивній, емоційній та поведінковій сферах. Системний принцип у вивченні індивідуально-професійного становлення пожежних-рятувальників повинен проявлятися в комплексному підході, що поєднує особливості їх професійної та психологічної адаптації.

Крім того, слід зазначити, що в психограмі, як центральній моделі індивідуально-професійного росту працівника, переважна кількість показників відносяться до особистісної або когнітивної сфер психіки.

Тому в нашому дослідженні для визначення особистісних особливостей пожежних-рятувальників, які детермінують успішність їхньої професійної діяльності, ми використовували 16-особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла (16-PF, форма «А»).

Для проведення дослідження були сформовані три групи пожежних-рятувальників з різним рівнем успішності професійної діяльності: перша група – фахівці з високим рівнем успішності; друга група – фахівці з середнім рівнем успішності; третя група - з низьким рівнем успішності. Розподіл досліджуваних по даним групам проводився за допомогою методу експертних оцінок. В якості експертів виступали керівники різних ланок пожежно-рятувальних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Результати дослідження свідчать про те, що серед усіх показників за методикою Кеттелла найвищі значення в групі професійно успішних пожежних-рятувальників були отримані саме по фактору В ($M = 9,86$). Вони були значно вище, ніж у малоуспішних досліджуваних ($M = 6,26$; $t = 1,3$; $p < 0,05$). В той же час, навіть професійно неуспішні працівники в цілому показали результати, трохи вище середньостатистичних на 5-6 стенів.

Отримані результати також продемонстрували, що за допомогою тесту Кеттелла (фактор У) можна успішно диференціювати розходження між професійно ефективними й малоуспішними пожежними-рятувальниками. З огляду на це можна стверджувати, що вони можуть застосовуватися для прогнозування професійної придатності кандидатів на службу в підрозділі МНС.

Результати аналізу даних дозволяють відзначити й спільність у психологічних характеристиках усіх обстежених пожежних-рятувальників, як професійно успішних, так і низько ефективних. До їхнього числа відносяться: підвищена тривожність, занепокоєння, фрустрованість, напруженість, про що свідчать високі значення факторів О і Q_4 . При цьому зазначені риси найбільш яскраво проявляються у професійно неуспішних працівників (по фактору ПРО $M=6,33$; по фактору Q_4 $M=6,63$). Можливо цьому сприяла сама ситуація психологічного тестування, незвичайна для більшості обстежених, у сполученні з їхньою високою мотивованістю на одержання позитивного результату, вона сприяла росту тривожності та занепокоєння у багатьох із них. Очевидно в цьому випадку ми маємо справу із ситуативними характеристиками, що відбивають актуальний емоційний стан випробуваних у момент тестування, а не їх, стабільні психологі-

чні особливості. В той же час слід зазначити, що найбільш спокійно холоднокровно на ситуацію тестування реагували успішні працівники. У них усереднені показники по даних факторах були наполовину менше, ніж у групі неуспішних працівників (по фактору О $M=3,26$; по фактору Q_4 $M=4,04$).

Таблиця 1.

Дані по групах із різною професійною успішністю, отримані за допомогою методики Кеттелла (у стенах)

Фактори 16 PF	Рівень професійної успішності					
	3 група		2 група		1 група	
	М	σ	М	σ	М	σ
A	5,64	1,22	7,44	1,84	7,89	3,72
B	6,26	1,30	7,59	1,34	9,86	2,11
C	3,06	1,11	6,68	1,13	8,46	1,18
E	4,88	2,07	4,66	1,19	3,49	1,86
F	7,07	2,81	6,03	1,11	5,33	1,42
G	3,88	2,17	5,94	2,02	8,36	1,32
H	5,08	2,22	5,66	1,72	7,29	1,66
I	6,86	1,40	6,35	1,03	6,26	4,06
L	6,71	1,52	5,81	2,77	4,36	1,06
M	6,65	2,43	5,31	1,88	3,01	1,42
N	4,31	1,11	5,61	1,32	5,83	1,77
O	6,33	1,44	5,17	1,74	3,26	1,03
Q_1	5,16	1,44	4,78	1,26	7,88	2,04
Q_2	5,84	1,71	6,09	1,45	8,65	2,16
Q_3	3,88	1,01	5,81	1,14	9,14	2,51
Q_4	6,63	1,84	5,22	1,44	4,04	1,02

Результати отримані по фактору А, свідчать про багатство й жвавість емоційної сфери, доброзичливості до навколишнім і товаришкості значної частини обстежених осіб. Хоча більш яскраво вони виражені в представників першої групи ($M = 7,89$), чим серед професійно неуспішних працівників ($M = 5,64$).

Для прогнозування професійної успішності найбільший інтерес представляють показники, що діагностують саме не подібність, а розходження між представниками обстежених груп. Так, найбільш важливі між групові розходження були виявлені по факторах С і G. Виявилось, що професійно успішні пожежні-рятувальники мають біль-

шу емоційну стійкість (по факторі С $M=8,46$), чим малопродуктивні (по факторі С $M=3,06$). Відповідно, перші реалістичніше в оцінках, впевненіше в собі, краще вміють управляти своїми емоціями й поведінням, особливо, у складних, напружених ситуаціях. При цьому вони більше обов'язкові, сумлінні, дисципліновані й відповідальні, точні й акуратні в справах, прагнуть до дотримання суспільних правил і вимог (по факторі G $M = 8,36$). Таким чином, ці дані можна інтерпретувати як свідчення їх, більшої соціальної адаптивності й особистісної зрілості. У другій групі цей показник дорівнює 5,94.

Що стосується професійно неуспішних опитантів, то вони менш "нормативні" і соціалізовані (по фактору G $M = 3,88$), більшою мірою схильні до мінливості, менш надійні в роботі. Крім того, однієї з їх найбільш виражених психологічних особливостей є найнижча середньо-групова оцінка по фактору С. Це означає, що багато хто з них мають такими професійно несприятливі властивості як емоційна лабільність, підвищена імпульсивність, дратівливість, запальність, слабка здатність контролювати своє поведіння й стримувати себе, особливо, у напружених, стресових ситуаціях, що виникають у їхній професійній діяльності.

У рівні раціонального самоконтролю над емоціями й поведінням між представниками першої, другої й третьої груп виявилося розходження й у показниках Q_3 : перша група – 9,14, друга група – 5,81; третя група – 3,88.

Розходження в оцінках і по факторі N були виявлені між професійно успішними й малоефективними пожежними-рятувальниками. Так, найбільш успішні у своїй роботі досліджувані виявилися більше проникливими, розважливими ($M = 5,83$), представники другої групи до них дуже близькі ($M = 5,61$), а професійно малопридатні по цьому показнику мали $M = 4,31$. Перші краще розбираються в людях, уміють раціонально прогнозувати своє й чуже поведіння, передбачати наслідки прийнятих рішень, а також емоційний стан партнера по взаємодії. Професійно неуспішні працівники більше прямолінійні, прості, нехитрі, безпосередні у взаємодії, гірше контролюють свої емоції, не настільки чітко й логічно мислять, гірше розуміють стан і мотиви поведінки інших людей.

Дані, отримані за допомогою методики Кеттелла, для наочності представлені на рисунку.

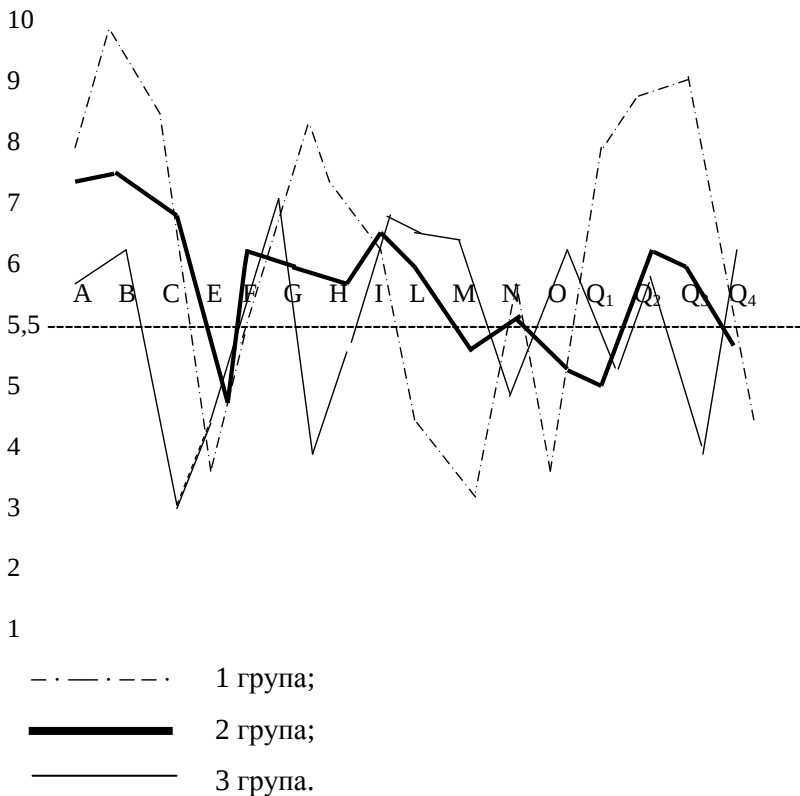


Рис. – Усереднені профілі особистості представників груп із різною професійною успішністю

Як видно на цьому малюнку професійно успішні пожежні-рятувальники мають найвищі показники: по шкалі В ($M = 9,86$), а також по шкалах Q_1 , Q_2 і Q_3 . Це характеризують їх як людей вододіючих аналітичним мисленням, незалежністю, точністю виконання соціальних вимог, вони віддають перевагу власним рішенням і в них добре розвинений самоконтроль. Про це свідчать високі показники по факторі Q_1 за методикою Кеттелла ($M = 7,88$).

Отже, результати, отримані по тесту Кеттелла, продемонстрували, що існують виражені розходження між професійно успішними й неуспішними пожежними-рятувальниками по таких важливих параметрах як інтелектуальний потенціал, емоційна стійкість, рівень

самоконтролю, відповідальність, товарииськість, незалежність, доброзичливість до навколишньої, проникливість, відношення до суспільних норм, моралі, законам.

Висновки. Таким чином, значна частина показників тесту Кеттелла (фактори А, В, С, G, N, О, Q₁, Q₂, Q₃ і Q₄) є валідними для прогнозування професійної успішності пожежних-рятувальників. Саме тому можна констатувати той факт, що особистісні особливості пожежних-рятувальників відіграють істотну роль у детермінації успішності їхньої професійної діяльності, що найчастіше протікає в екстремальних умовах, а зазначені психічні властивості повинні зайняти особливе місце в розроблювальній нами психограмі професійно успішного пожежного-рятувальника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екстремальна психологія / За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. – К.:ТОВ „Август Трейд”, 2007. – 502 с.
2. Леви М.В., Агарков В.А., Малиновская О.Н. Некоторые случаи посттравматического стрессового расстройства у пожарных // Посттравматический и послевоенный стресс. – Пермь, 1999.- С. 1-4.
3. Леви М.В. Методы выявления риска стрессовых расстройств у пожарных: Автореф. дис... к. психол. н. – М., 2000. – 19 с.
4. Марьин М.И. Критерии оценки тяжести труда пожарных // Пожарное дело. – 1990. - №3. – С. 32-34.
5. Садковий В.П. Особливості прояву посттравматичних стресових розладів у працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: автореф. дис... к. психол. н.; 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2005. – 20 с.